

ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ, КАТЕДРА „ИСТОРИЯ И ТЕОРИЯ НА КУЛТУРАТА“
FACULTY OF PHILOSOPHY, DEPARTMENT OF HISTORY AND THEORY OF CULTURE

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р Мартин Николаев Осиковски
на дисертационен труд на тема:

НЕИНСТИТУЦИОНАЛНИ ОБРАЗОВАТЕЛНИ ПРАКТИКИ В БЪЛГАРСКОТО ВИРТУАЛНО ПРОСТРАНСТВО: НОВИ ПРОСВЕТИТЕЛИ, СТРАТЕГИИ, ДИГИТАЛНИ РЕСУРСИ

За присъждане на образователна и научна степен „доктор“ по професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата, докторска програма „Културология“ (Културна антропология. Популярна култура, медии, политика)

Автор на дисертационния труд: ТЕОДОРА АНТОНИЕВА ТОДОРОВА

Научен ръководител на кандидата: ПРОФ. ДСН ИВАЙЛО СТЕФАНОВ ДИЧЕВ

Представеният дисертационен труд е в обем от 242 стандартни компютърни страници и включва четири глави, заключение, списък с цитирани изследователски източници, списък на медийни публикации по темата, списък на изследваните виртуални пространства, списък на проведени интервюта и списък с илюстрации. Спазвайки техническите изисквания на жанра на рецензията, по-нататък ще се спра в подробности на биографията на Теодора Тодорова, избраната от нея тема, структурата и съдържанието на представения ръкопис и силните и слабите му страни. Въз основа на това накрая ще формулирам няколко конкретни въпроса към кандидатката и ще отправя своята препоръка към членовете на научното жури.

Биографична справка за кандидатката

Теодора Тодорова е магистър на Факултета по славянски филологии на Софийския университет със специализация по славистика (сръбски и хърватски език и литература) и българистика (2010 г.) Пред това тя получава бакалавърска степен в специалност „История и теория на културата“ от Философския факултет на СУ (2007 г.), а средното си образование завършва в престижната Първа английска езикова гимназия в гр. София. Владее английски, френски, сръбски и хърватски език. В продължение на десетилетие и половина – от 2009 г. до днес – работи като преподавател в Американския колеж в София, едно от водещите средни училища в страната и региона, където от 2019 г. води катедра „Български език и литература“ и е редактор на колежанското списание „Беседа“. Теодора Тодорова е автор на шест академични публикации по темата на дисертационния си труд – пет на български и една на английски език, завършени между 2019 и 2022 г.

Очевидно е, че и професионалният опит, и образованието на кандидатката се намират в пряка връзка с темата на представения от нея дисертационен труд. Оценявам това като признак за единство на творчески и професионален път, но също и като свидетелство за академична искреност при избора на тема на дисертацията. В моите очи то показва, че водеща роля при разработването на представения изследователски труд е играл личният, жив интерес на авторката към избраната от нея тема.

Тема на дисертационния труд

Теодора Годорова формулира своята тема така: „Неинституционални образователни практики в българското виртуално пространство: нови просветители, стратегии, дигитални ресурси“. Още с невъоръжено око в темата могат да се открият няколко ключови аспекта в текущата динамика на образователния процес (и локално, и глобално):

- тенденцията към деинституционализация и (частично) напускане на традиционната класна стая в търсене на нови места за осъществяване на образователния процес;
- превръщането на виртуалните пространства естествена дестинация по пътя на това търсене;
- еманципацията на нов тип образователни агенти и инструменти при разгръщането на тази своеобразна „(е)миграция“ – (1) „нови просветители“, по израза на кандидатката, които изграждат (2) нови „просветителски“ стратегии и ги населяват с (3) нови просветителски ресурси.

Би било преоткриване на топлата вода да се каже, че „големият взрив“ на пандемичните години (2019-2021) отключи пълния потенциал на тези промени – както в положителна, така и в отрицателна посока. Но доколкото това е точно така, темата на дисертационния труд не би могла да бъде по-актуална (макар и рискована от гледна точка на бързината на технологичните промени, както ще отбележа по-нататък). Със своя фокус върху българския случай тя е и необходима и навременна – колкото и непоправимо като цяло да изглежда образователното изоставане на страната ни днес и колкото и да се задълбочи това изоставане по време на и след пандемичните години.

Структура и съдържание на дисертационния труд

Структурата на дисертацията е накратко описана на стр. 38-39 от ръкописа. **Първата глава е уводна** и очертава изходните параметри на изследването – обект, предмет, цели, задачи и методология. Авторката насочва вниманието си към появата на виртуални образователни пространства в България с неинституционален произход (обект) и начина, по който тези пространства и свързаните с тях практики променят традиционното, институционално образование у нас (предмет) (стр. 10). За

да отговори на въпроса какви са и как се случват тези промени, тя си поставя няколко основни цели: (1) да проследи взаимодействията между новите и традиционните образователни пространства; да обследва (2) новите роли на учителя, възникващи вследствие на тези взаимодействия и, съответно, (3) новите роли на учебника и (4) промяната в практиките на учене от гледна точка на ученика; (5) да оцени общия потенциал на новите образователни практики да променят представите за това какво трябва да бъде съвременното образование (стр. 14). В общата рамка на тези цели са очертани и конкретните задачи на изследването, като основни сред които се открояват: картографиране на изследователския терен; проучване на функционалността на различни образователни платформи; проследяване на комуникационната активност в тях; анализ на образователното съдържание, което предлагат; провеждане на интервюта с автори и потребители на съответните платформи (стр. 15). Смятам, че основният принос на увода е в картографирането на изследователския терен и определянето на основните типове нови (виртуални) образователни пространства (стр. 17-26). Предложена е следната типология:

- Според комуникативната структура:
 - Хранилища на онлайн ресурси (видеа, текстове, игри и пр.)
 - Виртуални пространства, които предлагат директен контакт с учител
- Според характера на достъпа:
 - Платени образователни платформи
 - Платформи, които съчетават платения с безплатния достъп
 - Безплатни платформи
- Според тематиката:
 - Широкопектърни платформи
 - Специализирани платформи
- Според начина на организация на материала:
 - Платформи със строга последователност при организацията на темите
 - Колекции с организация на материалите в общи тематични категории
 - Справочници с търсачки без тематична организация на материала
- Според възрастта на целевата аудитория:
 - Насочени към ученици

- Насочени към потребители от различни възрасти

Следващата, втора глава на дисертационния труд полага теоретичната рамка на изследването. По същество тази глава предлага обзор на изследователската литература. Авторката подбира автори и заглавия, които предлагат „подходящи обяснителни рамки за настоящия обект на изследване – появата на неинституционални форми на виртуално образование“ (стр. 41). С критическо око са обсъдени различни песимистични и оптимистични аспекти в идеите на обсъдените автори по отношение на промените, които настъпват в сферата на образованието, и е посочено, че „настоящата дисертация прави опит да съвмести представените две перспективи към ролята на новите технологии и интернет – да оцени техния образователен потенциал и в същото време да предложи начини за критичното им осмисляне, като рефлектира върху приемливите граници на технологизирането на образованието“ (стр. 51). След това са съпоставени класически и съвременни визии за целите на образователния процес (стр. 56-63). Главата завършва с теоретичен обзор на дебата за съвременното образование в българската научна литература (стр. 63-72), който според авторката засвидетелства наличието на „ценни научни текстове от български изследователи, които се включват в дебата за образованието на бъдещето. Един от техните приноси може да бъде видян в това, че разглеждат наблюдаваните световни процеси в контекста на българското образование и поставят локалните проблеми в по-широка социокултурна перспектива“ (стр. 72).

Следващите две глави имат по-скоро приложен характер.

Гл. 3 обсъжда ролята на „новите виртуални просветители“ в България в периода 2018 – 2022 г. като особено благоприятен за възникването и развитието на неинституционални образователни модели у нас – най-вече заради пандемичната криза от 2019 г., която спомага за принудително и продължително напускане на традиционните класни стаи. Обсъждането се разгръща на фона на подробно очертаване на дълбоката криза в българското образование – що се отнася както до учебната среда у нас, така и до постиженията на българските ученици (стр. 75-83). Достигнат е междинен извод, че „дефицитите в българската образователната система отварят поле за действие на извънинституционални актьори“ (стр. 87). В този контекст са изведени и разгърнати няколко представителни примера за такива актьори:

- „Уча.се“ на Дарин Маджаров (стр. 91-93)

- „Мини машини“ на Михаил Стефанов (стр. 93-95)
- „Българска история“, „Българска наука“, „Географ.БГ“ (стр. 95)
- „Как се пише?“ на Павлина Върбанова (стр. 95-96), „Оценка БЕЛ“ на Паунка Иванова (стр. 96)

Приносен момент в тази част е, че в обсъждането на казусите са включени и наблюдения от проведени интервюта със съответните създатели. Най-значимо постижение тук е може би открояването на допирните точки в заявените намерения на интервюираните (стр. 97-98) и използваните от тях стратегии (стр. 99-114). Според мен те могат да бъдат обобщени (макар и много грубо) както следва:

- възможност за лесно, разбираемо и полезно учене – водещо намерение;
- разработване на забавно-игрови формати – водеща стратегия.

Гл. 3 по-нататък предлага анализ на профила на „новите [виртуални] просветители“ в търсене на това, „ги прави „нови“ и различни спрямо „старите“ учители, или учителите от системата на образованието“ (стр. 121). Авторката разполага този профил на границата между „любителство и професионализъм“ (стр. 122), като при това ясно разграничава „любители“ от „аматьори“ (стр. 123-124). „Новите просветители“ са по-скоро предварително подготвени експерти в определена сфера, които в един момент решават да „използват свободата и възможностите на мрежата“ за споделяне на знания и умения (стр. 124). Явявайки се „като алтернатива на разпространени стереотипни образи на учители от класната стая – обикновено възрастни, скучни, строги, отдалечени от учениците си“ (стр. 133), популярността на „новите просветители“ в интернет спомага за формиране на нови очаквания от традиционния учител. По неизбежност, традиционната класна стая започва да си сътрудничи с новите виртуални образователни пространства и техните създатели (стр. 136 и сл.).

Гл. 4 измества фокуса от актьорите към инструментите – т.е. към новия тип образователни ресурси, достъпни в електронна среда. Направено е критично сравнение между възможностите на онлайн ресурсите и тези на традиционния учебник. Достигнат е междинен извод, че в епохата на интернет учебниците попадат в „нова реалност, в която не могат да продължат да съществуват в класическия си вид – в преобладаващо физическа форма; основаващи се предимно на текста; като

затворени структури, подчинени на учебните програми. Променящата се реалност, в която интернет е доминираща медия, създава други видове учене и съответно различни стратегии на преподаване. А това поражда необходимост от различен вид учебни ресурси – спестяващи време, интерактивни, включващи мултимедийно съдържание, с отворени структури, позволяващи компилиране“ (стр. 165). След това са разгледани различни типове ресурси от този вид: видеоуроци, изображения/диаграми/ментални карти (стр. 165 и сл.), е-текстове (стр. 175 и сл.), игрови формати (стр. 178 и сл).

Следва заключението, в което бих искал да открия следните изводи, формулирани въз основа на извършената изследователска работа в гл. 1-4:

- Развитието на извънинституционалните виртуални образователни пространства у нас следва определени дефицити в българското институционално образование. Тези нови пространства носят потенциал както за попълване на въпросните дефицити, така и за оказване на натиск за промяна на традиционните подходи в образованието (стр. 206).
- Както в българския случай, така и изобщо, алтернативните модели разкриват едно напрежение между традиционните разбирания за образованието като „културна ценност и обществено благо“, от една страна, и свеждането му до стока, подчинена на „пазарната логика“ и въввлечена в „конкурентна борба за потребителско внимание“, от друга (стр. 207).
- Новите образователни пространства допринасят за разколебаването на авторитета на традиционния учител, който е изправен пред необходимост да „защитава своята експертност и да изгражда доверие в своите ученици“ (стр. 207).
- В идеалния случай българският учител следва да развива все повече своите умения за работа с високи технологии за образователни цели, но едновременно с това и да успява да съхрани едно „човешко“ образователно пространство отвъд тези технологии (стр. 209).
- Българският ученик е изправен пред нови отговорности: да развие уменията си за активно учене, за ефективна ориентация в разнопосочните информационни потоци, за ползотворна работа в едно дейерархизиращо се образователно пространство (стр. 210).

Силни/слаби страни на дисертационния труд и въпрос към кандидатката

Като силни страни на предложената дисертация на първо място бих изтъкнал неговата изрядна и логически последователна структура. Теодора Тодорова умело разполага своята локална тема, свързана с българското образование, в глобален контекст. Положително впечатление прави и умелата работа с изследователска литература. Кандидатката не се ограничава само до механичен преглед на автори, концепции и заглавия, а създава жив диалог между тях, като в разгръщането на този диалог намира подходящите въпроси, върху които да изгради собственото си изследване. В езиково отношение, в т.ч. и като стил, намирам текста за безупречен (с изключение на малко на брой дребни технически грешки).

Но всичко това все пак са само формални предимства. Като основно съдържателно предимство – и като главен научен принос на представения труд – оценявам смелото и изчерпателното обследване на българския случай в рамките на общата тема за новите виртуални образователни пространства. Мисля, че в това отношение извършената работа е пионерска. Висока оценка заслужава и поддържането на непрекъснат и балансиран диалог между теория и практика – умелото вплитане на собствените ѝ теренни находки в общата теоретична рамка на текста. В това отношение текстът несъмнено попада в своеобразна „златна среда“ между две крайности. Сигурен съм, че принос за това има и професионалната реализация на Теодора Тодорова като учител – нейният жив опит с промените, рисковете и предизвикателствата, пред които се изправя традиционната класна стая при срещите си с обекта на завършеното изследване.

Като недостатък на работата бих посочил нещо, което произтича от природата на изследователския обект – а именно прекалено забързания ход на технологичните изменения, които са характерни за новите виртуални образователни пространства и роящите се в тях ресурси. Впечатление прави например практическото отсъствие на темата за AI инструменти в представената работа. Теодора Тодорова изрично отчита това и го обяснява с невъзможността тази тема да бъде разгледана в дълбочина поради „бързо променящата се реалност“ (стр. 17). Работата е там, че бързината на въпросните промени е толкова голяма, че остава неясно доколко изобщо конвенционалните изследователски инструменти могат да постигнат някакъв значителен резултат, който да не бъде „морално остарял“ към момента на приключване на изследването. Разбира се, това не е упрек към представения дисертационен труд,

а по-скоро предупреждение за рисковете, които носи в себе си изследователският му обект.

Технически недостатък на работата са предложените наименования на главите. След увода, който не е изрично обозначен като първа глава, следват гл. 2 – 4 и заключението, като последното е описано като „Пета“ (т.е. „пета глава“?) в съдържанието – това създава известно объркване. Също така, описанието на цитираните източници в края на работата не следва единен стандарт и на места се забелязват пропуски (напр. липсващи издателства или години на издаване). На места забелязвам неточности при транскрипцията на лични имена от английски на български език – например *Friesen* като „Фриесен“ на български.

Въз основа на цялостното си впечатление от представения текст бих искал да задам следния по-общ въпрос към кандидатката: смятате ли, че „лесното, бързо и забавно“ учене – нещо, което лежи дълбоко в замисъла на голяма част от разгледаните нови виртуални образователни пространства у нас – е път към постигането на „просветителски“ успех? Напоследък често може да се чуе възражението, че истинското учене е, напротив, бавно, трудно, не винаги забавно – какво бихте отговорили на подобно възражение?

Имам и два по-конкретни въпроса, които се отнасят специално до българския случай. Първо, какво мислите за употребата на неформален език и даже на по-груб жаргон във видеоуроци с учебна цел – нещо характерно за някои от разгледаните платформи? Второ, каква е Вашата оценка на практиката някои платформи да предлагат отстъпки за учителски абонаменти, прониквайки по този начин дълбоко на терен в класните стаи, което впоследствие принуждава много родители да осигуряват домашен достъп за децата си, като закупуват допълнителни абонаменти?

Заключение

Смятам, че представеният дисертационният труд отговаря на всички приложими законови изисквания и е с несъмнено приносен характер. Освен това смятам, че той задава отлична изходна точка за бъдещи изследователски търсения и постижения на авторката, каквито несъмнено предстоят. Може би тук е мястото да отбележа, че съм сигурен, че проф. Ивайло Дичев (1955 – 2023), научен ръководител на дисертацията, много би се зарадвал на нейния завършен вид. Ето защо без колебание препоръчвам на уважаемото жури да присъди на Теодора Антониева Тодорова

образователната и научна степен „доктор“ в професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата, докторска програма „Културология“ (Културна антропология. Популярна култура, медии, политика).

23 май 2024 г.

доц. д-р Мартин Осиковски